

OPPONSZI VÉLEMÉNY

Csala Miklós

„A 2-es típusú cukorbetegség és az endoplazmás retikulum” című
MTA doktori értekezéséről.

Csala Miklós MTA doktori értekezése 194 oldal terjedelemben, magyar nyelven íródott. A dolgozatot jól tagolt tartalomjegyzék és háromoldalnyi rövidítésjegyzék, valamint hasonló terjedelmű, az ábrákat és táblázatokat számba vevő lista vezeti be. A 49 oldalas bevezetés és előszó élvezetes stílusban és meglehetősen részletességgel mutatja be a dolgozat témájának főszereplőit: az elhízáshoz kapcsolódó betegségeket, az endoplazmás retikulum főbb funkcióit, redox rendszereit, az ER stresszt és az ER szerepét a metabolikus szindrómában. A 6 konkrét célkitűzés 2 téma köré csoportosítva fogalmazódik meg:

- a) a kisméretű elektronszállítók ER-beli működése, transzportja és szerepük az oxidatív fehérjeérésben
- b) az ER lumenális redox-környezetének szerepe az elhízásban és az inzulin rezisztenciában különös tekintettel a C vitamin és a kortizol szerepére.

Az alkalmazott módszerek közül csak néhány, speciális technika kerül bemutatásra mintegy 10 oldalnyi terjedelemben, míg a metodikák többségének részleteit illetően az eredeti közleményekhez irányít a szerző. Véleményem szerint még az MTA doktori értekezés műfaja és szokásos terjedelme is engedte volna jónéhány további metodika rövid ismertetését. Az eredmények bemutatását és a belőlük levont következtetéseket egy 60 igényes ábrával és 14 jól áttekinthető táblázattal illusztrált, 74 oldalas, összevont fejezetben és az ezt követő, 4 oldalas összefoglalásban végezte el a szerző. Ezt követi a felhasznált 362 irodalmi hivatkozás, és a saját közlemények listája.

A disszertáció 43 (köztük 11 elsőszerzős és 12 utolsó szerzős) közleményre épül, és főbb megállapításai (melyeket új tudományos eredményeiként is elfogadok) a következők:

1. Kimutatták, hogy az aszkorbát prooxidánsként vesz részt a fehérjék diszulfid kötéseinek kialakításában és hiánya – még az oxidatív stresszt megelőzően - ER stresszt idéz elő.
2. A fenti felismerésre alapozva új modellt dolgoztak ki a fehérjék diszulfidok kialakulására, melyben az aszkorbát oxidáz, az aszkorbát és a tokoferol fontos szerepet játszanak a fehérjetiolok és az oxigén molekula közötti elektronvándorlásban.
3. Kimutatták az ER elkülönülő NADP⁺/NADPH készletében a redukált nukleotid dominanciáját és *in vivo* kísérletekben igazolták, hogy a tápanyag ellátottság fontos meghatározója az ER lumenális piridin nukleotid redox státuszának és ennek révén a prereceptorális kortizolkéződésnek.
4. Metiraponnal és EGCG-vel végzett farmakológiai kísérletekben igazolták a 11 β HSD1 szerepét a prereceptorális kortizolkéződésben és az adipogén differenciációban.
5. Kimutatták, és részletesen jellemezték az inzulin szenzitizáló szerként ismert metformin gátló hatását a szabad, telített zsírsavakkal β -sejtekben kiváltott lipotoxicitás folyamatában, s az ezt kísérő ER stresszben.

Általánosságban elmondható, hogy a disszertáció jól szerkesztett, kiváló fogalmazással, szinte elírás nélkül íródott mű, mely logikusan felépítése révén akár a témában járatlan olvasó számára is követhetővé teszi az egyébként nagyon „sűrű”, információban gazdag szöveget. Azért lehet ilyen, mert a bemutatott kísérletes munka is jól átgondolt, precízen kivitelezett, és az eredményeinek bemutatása is igényes.

Kérdések

1. Az 5.1.5. fejezetben az endoplazmás retikulum aszkorbát-oxidáz aktivitását írja le a szerző. Ennek kapcsán bemutat olyan mérési adatokat, melyek különböző fémion kelátorok, köztük a rézkelátor neokuproin fehérjétiol oxidációt, az aszkorbilgyök keletkezését és az aszkorbát-oxidációt gátló hatásait igazolják. A szerző – ennek kapcsán - a réztartalmú növényi aszkorbát oxidázzal von párhuzamot, s utal arra a lehetőségre, hogy a patkány aszkorbát-oxidáz is rézfehérje lehet. Van-e jelölt a szerepre? Növényi/gomba aszkorbát oxidáz enzimek szerkezetének ismeretében kínálkozhat-e esély emlős ER aszkorbát oxidáz azonosítására? Miután rovári MCO-1 (multicopper oxidáz-1) ortológokról nemrégiben leírták (doi: 10.1016/j.ibmb.2015.02.005.), hogy AO aktivitással rendelkeznek, kizárható-e, hogy a növényi AO enzimekhez hasonlóan szintén az MCO családba tartozó, és a májban termelődő cöruoplazminnak vagy cöruoplazmin-szerű fehérjének köze lehet a patkány máj mikroszóma AO aktivitásához?
2. Szintén a fentiekkel kapcsolatban kérdezem, hogy ismert-e vagy várható-e az irodalomban bármilyen, az ER működésében, a fehérjétiolok oxidációjában megfigyelhető működészavar, ER stressz, UPR a rézanyagcsere zavarainak állatmodelljeiben vagy ilyen eredetű betegségekben (pl. Menkes-kór, Wilson-kór)?
3. A 22. ábrán az aszkorbát oxidáz működése során képződő ROS (reaktív oxigén származék) szerepel. A nemzetközi szabadgyök kutató közösség az utóbbi évek ajánlásaiban kerülni ajánlja a ROS kifejezést, hacsak valóban nem ismert, mely ROS speciesről van szó. A kérdésem az, ismert-e az aszkorbát oxidáz működése során keletkező ROS intermedier(ek) természete, és másodlagosan képződhet-e reaktív nitrogén származék az AO működésével összefüggésben?
4. A szerző és munkatársai meggyőzően igazolták az ER stresszt, fokozott lipidperoxidációt és apoptózist kísérletes skorbutos állatok májában. Ez a jelenség összefüggésbe hozható-e más, a skorbutban érintett szövetek, szervek érintettségével? Magyarázhatja-e például a skorbutban előforduló szívelégtelenség, gastrointestinális és központi idegrendszeri manifesztációk kialakulását?
5. Nagyon érdekesnek találtam a dolgozat lipotoxicitással foglalkozó részét. A lipotoxicitás tágabb értelemben nemcsak a pancreas béta sejtjeinek, hanem más célsejteknek (cardiomyocytá, vesetubulus sejtek, hepatocytá, vázizom) károsodását is jelenti. Mennyire tekinthető általánosnak (vagy egyedinek) a β -sejtekben lipotoxicitás során megfigyelt ER stressz, UPR és sejthalál szignalizáció?
6. Tekintve a mitokondriumok kulcsszerepét a legtöbb sejthalál-útvonalban, milyen funkcionális és szerkezeti (ld. mitokondrium-asszociált ER membránok) kapcsolódási, kommunikációs lehetőségek működhetnek az ER és a mitokondriumok között stresszmentes körülmények között, ER stresszben és lipotoxicitásban?
7. Saját munkájának és általában az ER kutatásnak mely elemeit, eredményeit értékeli transzlációs szempontból legígéretesebbnek?

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a jelölt komoly kísérleti munkán alapuló, fontos orvosi biológiai relevanciával bíró felfedezéseket összefoglaló, messzemenően koherens, magas színvonalú, szépen összeállított és megírt disszertációt nyújtott be, melynek nyilvános vitára bocsájtását örömmel támogatom.

Dr. Virág László

Virág László
egyetemi tanár

2016. február 21.